

ЕКОНОМІКА, ОРГАНІЗАЦІЯ

УДК 330:061.66:631.1

С.М. Рогач

НАПРЯМИ ЗБАЛАНСУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЛІСОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Досліджено теоретико-методологічні та прикладні положення інституціональних трансформацій розвитку лісового комплексу країни. Визначено пріоритетні напрями інституціонального удосконалення та збалансування даного сектору через призму екологічної домінанти.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації і глобалізації економіки зростає актуальність вирішення проблем збалансування та удосконалення інституціонального забезпечення системи лісового комплексу на основі принципів безперервності, невиснажливості та комплексності використання лісу як стратегічно важливого ресурсу держави. Разом з тим, гострі еколого-економічні суперечності, які характерні для розвитку лісового комплексу країни та обумовлені суттєвим погіршенням екологічних функцій лісових ресурсів на сучасному етапі повинні розглядатися як загроза економічній та екологічній безпеці України. Тому питання обґрунтування перспективних напрямів удосконалення інституціональних засад екологізації лісового комплексу та ресурсозбереження в сучасних умовах мають бути піднесені до рівня пріоритетів сталого розвитку країни і найважливішого напрямку державної політики в галузі охорони навколишнього середовища.

У вітчизняній економічній науці дослідження теоретичних основ і розробка практичних рекомендацій щодо розв'язання широкого кола проблем удосконалення інституціональної системи лісового комплексу знайшли відображення в численних працях вітчизняних та зарубіжних учених. Зокрема, вирішенням еколого-економічних проблем організації та удосконалення інституціонального забезпечення системи управління лісовим комплексом і розробкою пропозицій щодо його трансформації в Україні, з урахуванням зарубіжного досвіду, займалися вітчизняні вчені: А. Бобко, Н. Василик, О. Врублевська, С. Генсірук, А. Головка, А. Дейнека, Я. Коваль, П. Лакида, С. Міклуш, Є. Мішенін, С. Пивовар, Л. Полякова, І. Синякевич, І. Соловій, З. Толчанова, Ю. Туниця, І.Юхновський, О.Шубалий та ін.

Разом з тим, теоретичні аспекти та питання прикладного формування інституціонального забезпечення розвитку лісового комплексу як особливої інституції у вітчизняній науковій літературі розглянуті недостатньо. В той же час, перехід до інноваційної економіки висуває досить серйозні вимоги щодо формування інституціональних засад становлення і розвитку лісового комплексу, методів та механізмів його екологізації в сучасних умовах, що обумовлює необхідність проведення подальших досліджень цих проблем.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних положень, які сформулюють базис для вирішення проблеми збалансування та вдосконалення інституціонального забезпечення економічно ефективного та екологічно безпечного функціонування лісового комплексу.

Виклад основного матеріалу. Ліс є стратегічно важливим ресурсом, який вимагає зваженого державницького підходу щодо забезпечення належного збереження і відтворення його багатств, а також створення умов для реалізації принципів раціонального невичерпного і комплексного їх залучення в господарський оборот з

метою отримання максимального еколого-економічного та соціального ефекту на всіх стадіях відтворювального процесу.

Існуюча інституціональна структура лісового комплексу України не відповідає повною мірою новим викликам економічних перетворень через наявність значної кількості системних суперечностей та пасток, що обумовлені низькою адаптованістю до сучасних ринкових реалій інститутів, які залишились у спадок від командно-адміністративної системи централізованого управління, а також слабкою здатністю активно включатися у відтворювальний процес інститутів, сформованих у результаті трансформаційних змін.

Інститути не виконують своєї основної функції, тобто не забезпечують справедливих правил гри між основними суб'єктами економічних відносин у лісовому комплексі, не послаблюють численних антагонізмів, спричинених майновим розшаруванням населення та структурною незбалансованістю галузі. Важливим недоліком існуючого інституціонального каркасу національного господарства в цілому і лісового комплексу зокрема є те, що він не сприяє формуванню нової моделі суспільних відносин, яка базувалася б на принципах інноваційності, відкритості та демократизму. Цей фактор значною мірою стримує просування нашої країни в напрямі інтеграції в міжнародні та регіональні фінансово-кредитні й торговельні організації.

Слід зазначити, що на державному рівні протягом останніх років робилися спроби вдосконалення інституціональної системи управління та регулювання лісовим комплексом. Зокрема, ще у 2003 році вийшов указ Президента України «Про заходи щодо ефективності державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів» [1]. Пізніше були видані укази від 5 січня та 7 лютого 2004 року «Про заходи щодо посилення державного контролю у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів» [2] та «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства» [3], що передбачали чітке розмежування функцій управління між органами виконавчої влади, мали на меті побудову чіткої вертикалі виконавчої влади та передбачали зосередження всіх лісів у віданні одного користувача – Державного комітету лісового господарства України, який, у свою чергу, перебував у підпорядкуванні Міністерства охорони навколишнього природного середовища. Однак через значний лобізм інтересів лісокористувачів інших відомств реальна передача лісів у відання одного користувача затримується на невизначений час.

Зрозуміло, що розв'язати усі суперечності та усунути негативи селективними змінами стратегії економічних реформ шляхом упровадження окремих економічних стабілізаторів, як це відбувалося в останні роки, не вдасться. Потрібні радикальні зміни інституціонального забезпечення лісового комплексу через збалансування норм, правил, принципів та імперативів, які унеможливають дискримінацію підприємницьких структур, незаконний перерозподіл лісових ресурсів та інвестиційно привабливих високоліквідних об'єктів лісогосподарського комплексу державної власності.

У цьому аспекті, З. Герасимчук правомірно зазначає, що процес інституціональних змін не повинен носити хаотичного, стихійного характеру, оскільки це може призвести до колапсу інститутів. Відставання інституціональних змін від конкретних заходів економічної політики лише поглиблюватиме антагоністичні суперечності в суспільстві, а не сприятиме розбудові ринкового середовища [7, с. 8].

Якщо інституціональне забезпечення являє собою складну економічну систему, то інститути необхідно розглядати в єдності із системою відносин (прав власності, контрактного права, відносин регулювання та примусу), щоб виявляти їх стабілізуючу чи дестабілізуючу роль у розвитку національного господарства. Лише за таких умов можна адекватно існуючим економічним реаліям проектувати інституціональні зміни у сфері суспільних відносин.

Разом з тим, результати інституціональних перетворень, що останніми роками відбуваються в національній економіці, не можуть повністю накладатися на лісовий комплекс країни. Особливо це стосується трансформації інститутів, які не є

об'єктивним фактором сприятливих умов життєдіяльності, а лише елементами економічної надбудови. Це обумовлюється тим, що лісове господарство являє собою баланс між природоохоронними, екологічними функціями та потребами господарського комплексу, що і є основним обмежуючим фактором при виборі інструментів та механізмів інституціональних змін.

При цьому механізми інституціональних змін у лісовому комплексі повинні носити комплексний, системний характер і включати такі етапи:

- злам та трансформацію існуючого інституційного каркасу;
- формування і утвердження нових формальних та неформальних інститутів;
- збалансування інституційного середовища через пошук ефективних інституційних моделей.

Саме системні інституціональні перетворення є важливими складовими збалансування та удосконалення сучасного інституціонального забезпечення розвитку лісового комплексу країни (рис. 1).

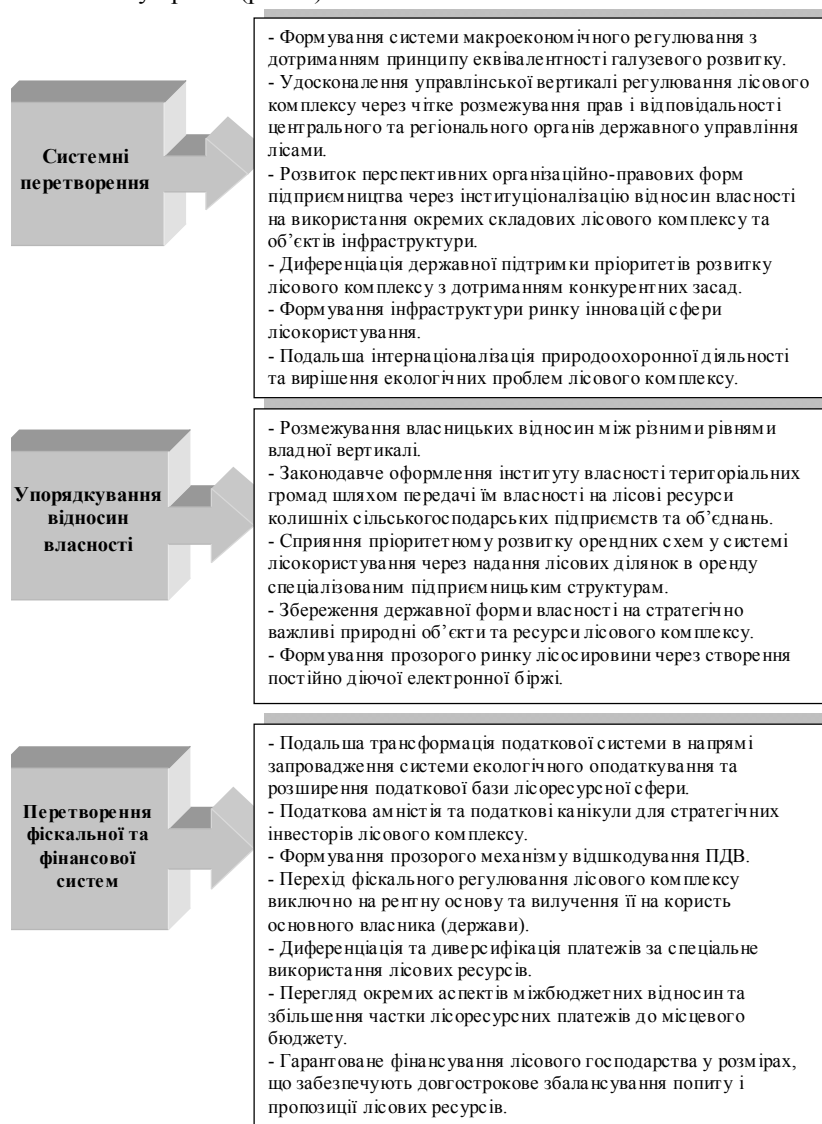

Рис. 1. Основні напрями збалансування та удосконалення інституціонального забезпечення розвитку лісового комплексу

Джерело: розроблено автором

За своїм змістом це система заходів, спрямованих на демонтаж інститутів командно-адміністративної системи, що не можуть бути вмонтовані в ринкову систему господарювання, удосконалення інституціональних форм прикладання капіталу, формування нових економічних інститутів, що мають забезпечити імплементацію складових лісового комплексу в пріоритети соціально-економічного розвитку країни. Від того, наскільки системними будуть зазначені трансформаційні перетворення в лісовому комплексі країни, залежатиме якісний стан інституціонального забезпечення та можливості його збалансування.

Інституціональні зміни дійсно носитимуть комплексний характер, коли системні перетворення та перетворення фіскальної системи будуть доповнені подальшою трансформацією відносин власності не в бік тотальної приватизації державного майна лісового господарства, а ефективнішого використання його елементів на основі справедливого вибору форм власності, виходячи із прийнятої системи критеріїв, яка є адекватною ринковим умовам.

На думку науковців, крім правових та організаційних питань необхідно розробити детальне економічне обґрунтування кожної альтернативної форми економічних відносин між лісовим господарством і лісокористувачами з метою забезпечення максимально можливого економічного ефекту від користування лісами з урахуванням природно-економічних умов [5, с. 240].

Актуальність дослідження проблем збалансування та удосконалення сучасного інституціонального забезпечення розвитку лісового комплексу обумовлюється принциповою зміною акцентів як у державній екологічній політиці, так і політиці регулювання відтворення цього природного капіталу. Крім того, питання володіння та користування лісовими ресурсами виходять на перший план у зв'язку з відсутністю системи противаг між найбільш зацікавленими сторонами (державою, лісокористувачами, населенням), і є основними чинниками споживацького використання лісових ресурсів.

Важливою сферою, яка на насамперед потребує ґрунтовного аналізу і розробки напрямів її подальшого збалансування та удосконалення є інституційна структура управління та регулювання лісовим комплексом України. Процеси формування зазначеної інституціональної системи у сучасних умовах характеризуються невизначеністю дій суб'єктів макро- і мікросередовища, а також зростаючим впливом процесів глобалізації. Тому нова управлінська концепція повинна акцентувати увагу на забезпеченні своєчасного і ефективного реагування на зміни ринкових умов. Врахування цих особливостей є необхідною умовою формування дієвої інституціональної системи управління. Це вимагає визначення цільових орієнтирів, щоб сфокусувати увагу суб'єктів прийняття рішень на забезпечення постійного управлінського впливу з метою недопущення інституціональних пасток та розривів між плановими показниками стратегії і фактичними показниками її поточної реалізації.

Структурні інституціональні трансформації повинні відбуватися поетапно з урахуванням позицій різних зацікавлених сторін (держави, місцевих громад та населення), а також мати відповідне нормативно-правове, методичне, фінансове, кадрове і технічне забезпечення.

Важливість інституціонального забезпечення комплексного використання лісоресурсного потенціалу знайшла відображення й у Концепції стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року, де передбачено, що вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління у лісовому господарстві має вирішувати наступні основні завдання:

- впровадження екосистемного підходу в систему ведення лісового господарства та комплексного використання лісових ресурсів;
- запровадження системи повної відповідальності постійного користувача за стан наданих у користування лісів;

- забезпечення відтворення корінних лісових і природних рослинних угруповань з використанням технологій, що сприяють збереженню біорізноманіття;

- розроблення критеріїв та індикаторів збалансованого розвитку лісового господарства, впровадження сертифікації лісів у лісовому господарстві [6, с. 170].

Для успішної реалізації всіх викладених пропозицій щодо збалансування і вдосконалення інституціонального забезпечення розвитку лісового комплексу необхідно забезпечити злагоджену співпрацю всіх зацікавлених сторін – органів влади усіх рівнів, галузевих науково-дослідних організацій і закладів освіти, безпосередніх лісокористувачів та громадськості. Для цього доцільно створити відповідний центр інституціональних перетворень у лісовому комплексі із залученням представників усіх сторін.

Крім цього, переведення національного лісового комплексу на ресурсоощадливу модель розвитку неможливе без нарощення інвестиційного потенціалу підприємств даної галузі, збільшення обсягів бюджетного фінансування та залучення іноземних інвестицій. Першим етапом у системі заходів з удосконалення інвестиційної політики у сфері лісогосподарського виробництва, на думку фахівців, має стати покращення інвестиційного клімату шляхом імплементації у вітчизняну практику апробованих за кордоном управлінських методів, упорядкування національного ринку лісопродукції та стимулювання лісогосподарських підприємств до збільшення інвестиційних вливань у нарощення лісоресурсного потенціалу. Принциповим моментом нової моделі інвестиційної діяльності в лісогосподарському комплексі є усунення рентної привабливості господарського освоєння лісоресурсної бази і спрямування тим самим вектору інвестиційної активності на комплексну переробку сировини [4, с. 5].

Вирішення проблеми підвищення інвестиційного потенціалу має передбачати інтеграцію лісозаготівельного і деревообробного виробництва і може бути представлено на первинному етапі стратегічними альянсами великих, середніх і малих підприємств, які займаються переробкою в районах розміщення лісоресурсної бази, а в подальшому формуванням лісових кластерів зі створенням центру управління інвестиціями та інноваціями. В кінцевому підсумку це сприятиме регіональному розвитку і поліпшенню якості життя населення.

Висновок. Перехід на засади стратегії сталого збалансованого розвитку лісового комплексу залежатиме значною мірою від ефективного інституціонального забезпечення цього процесу як з боку офіційних державних структур, так і за рахунок підключення неформальних механізмів. При цьому матиме значення сформована система примусу й стимулювання суб'єктів лісогосподарювання дотримуватися встановлених правил і вимог, у тому числі міжнародних і європейських, а також поширення добровільного виконання державою та підприємницькими структурами міжнародно визнаних принципів й стандартів відповідальної діяльності. Останні, як вагому складову, включають забезпечення раціонального використання лісових ресурсів і охорону навколишнього середовища. Особливо важливо, щоб усі елементи інституціональної системи працювали збалансовано та в комплексі забезпечували додатковий синергійний ефект.

SUMMARY

The author studies the theoretical, methodological and applied provisions of institutional transformations of the forest complex development of the country. The priority areas for institutional improvement and balancing of this sector through the prism of environmental dominant are identified.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. Указ Президента України «Про заходи щодо підвищення ефективності державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів» від 15 вересня 2003 року №1039/2003. // Офіційний сайт Президента України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>
2. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства» від 07 лютого 2004 року №171/2004// Офіційний сайт Президента України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>

3. Указ Президента України «Про заходи щодо посилення державного контролю у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів» від 05 січня 2004 року № 1/2004// Офіційний сайт Президента України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>
4. Колісник Б.І. Інвестиційне забезпечення розвитку лісгосподарського комплексу: сучасний стан та пошук додаткових джерел / Б.І.Колесник // Інвестиції. – 2008. – №7. – С. 3-7.
5. Комплексне використання лісоресурсного потенціалу: механізм стимулювання, інституціональне та інноваційно-інвестиційне забезпечення: [монографія] / [Хвесик М.А., Шубалий О.М., Василик Н.М.]. – Київ: ТОВ «ДКС», 2011. – 498 с.
6. Концепція стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 р. №880-р / Офіційний вісник України від 29.10.2007 р., №79, стаття 2961, код акту 41253/2007.
7. Трансформація інституціонального механізму природокористування в умовах глобалізації: екологічні імперативи та системні суперечності: [монографія] / [Герасимчук З.В., Вахович І.М., Голян В.А., Олексюк А.О.]. –Луцьк: Надтир'я, 2006. – 228с.

Надійшла до редколегії 17 квітня 2013 р.